

Refleksije

Levidacija demokracije?

Leta 1917. je po treh letih živinske poslušnosti završalo po strelskih jarkih, po kadrih in bolnišnicah. Avstrijska vojska je prenehala biti samo vojska. Postala je tudi zbor ljudstev, množica mislečih glav. „Ljudske pravice, svoboda, samoodločba narodov, demokracija!“ To so bili predmeti vročih debat; iz vsakdanjega zabavljanja se je prešlo k vnetemu razmišljanju, k nazorom, k politični aktivnosti. Ob premorih v strelskih jarkih, v brezkončno dolgočasnih dnevih v bolniških barakah — povsod so se bradati obrazi ogrevali za osvobojenje mas, za novi red, ki bi moral priti. Mislim, da smo Slovenci nazor o demokraciji takrat prvič resnično doživeli.

Tega leta je završalo tudi po Evropi. Na konferencah in zborovanjih, v klubih političnih strank, na sestankih. Šlo je za novi red v Evropi, šlo je za ostvaritev demokracije, dasi ni bil njen pojem do dna razjasnjen. Stockholmska konferenca je izrekla geslo o meščanskem in socialnem demokratizmu, menjševiki so proklamirali demokratsko republiko, socialisti so pozdravljali papeževo poslanico, ker je govorila o bratstvu, Masaryk je označjal čisto demokracijo, Wilson je dal ideji s svojo samoodločbo narodov svojstveno lice. Pisci so se borili s pojmom in skušali najti zanj krepko, jasno definicijo. Ali navzlic temu; šlo je za ustvaritev ustanove, ki bi se opravičeno imenovala demokracija. Vsaj v Evropi.

Ko se je slovensko ljudstvo vrnilo iz jarkov domov, smo dobili nove stranke. Namreč, iz bivše prestolu, veri in slovanstvu udane liberalne je nastala demokratska stranka. Pomlajena rimsko-habsburška stranka, ki je podedovala dragoceno Krekovo delo, se je prelevila v ljudsko. (Omenjam te dve, ker sta bili radi kronične okostenelosti slovenskih političnih obzorij edini res naši, avtohtoni stranki.) Obe stranki sta se demokratizirali; prilagodili sta se sodobnemu geslu. Vendar sta v političnem oziru — vsaj tehnično — prešli v isti način udejstvovanja, kakor sta ga izvajali pred vojno. Parlament, svoboda vesti in besede, svoboda zborovanja itd. Oziroma: stari srbski zakon je bil v teh stvareh še mnogo širokogrudnejši od avstrijskega. Obe stranki sta torej ostali prav tako demokratski, kakor sta bili. In iz istih vzrokov: Ker nimamo plemstva, ker je večina naroda kmečka, ker se pri nas že v tretjem kolenu vsak gospod sreča z obrazi svojih kmečkih prednikov in podobno. Više v ideji demokracije stranki nista segli. Le v nečem sta se razlikovali od svojih predvojnih sestra. Kot organizirani enoti sta postali bolj ali manj lastnici narodnega premoženja ali vsaj njegovi upraviteljci. Na podlagi že poprej zgrajenih solidnih zavodov sta postali bogati. Nacionalizirali sta avstrijsko dediščino. Zagospodarili sta z njo v smislu splošno veljavne evropske prakse. Sankcionirali sta, seveda vsaka na svoj način, kapitalistično prakso.

V Evropi je princip samoodločbe narodov v bistvu doživel polom. Princip, ki je zmagal, je bil: primerno poplačati tiste, ki so pomagali zmagati. Kolikor se je ta kril z željami posameznih narodnih skupin, je bila samoodločba vsaj na zunaj izvedena. Kolikor ne, so pač odločali višji interesi. V

splošnem se je zrušilo nekaj prestolov, vendar so politične ustanove ostale iste kakor pred vojno. Parlament, svoboda besede itd, itd. Izpremenilo se je le stanje glede na posedovanje državnih, nacionalnih dobrin. Ponekod so se izmenjali lastniki, drugod zopet se je obseg lastnine — vsaj teoretično — mnogo povečal. Vendar je v organizaciji družbe ostal odnos do posesti isti. Obveljala je kapitalistična praksa.

Ta kratka vzporeditev priča, da je bilo stanje po vojni pri nas kakor v Evropi precej enako. Ta politična in gospodarska urejenost je dobila ime: demokracija. Komaj nekaj let potem, ko se je zdelo, da se bo ustalila, se je pa pričela sumljivo sesedati. Prvi glasovi so vstali zoper parlament, nadalje zoper vsemogočne stranke, zoper volilno prakso, ki je bila včasih naravnost absurdna. Nekje se je sprožil kamen, ki je ustanovo evropske demokracije pehal v razsulo, v krizo. In vstali so njeni zagovorniki, češ, da je z demokracijo neločljivo povezana evropska civilizacija in kultura. Kaj se je zgodilo?

Praden moremo na to vprašanje odgovoriti, moramo vedeti, kaj je to, kar se imenuje demokracija. Kajti nedvomno si tisti, ki govorijo o njej, pojmovno niso zmeraj na jasnem, oziroma ne ločijo idejnega od konkretnega. Ko je šlo koncem vojne dan na dan toliko in toliko definicij demokracije v svet, je bila med njimi ena, ki je morda najtočneje opredelila pojem. Friderik Austerlitz je takrat zapisal, da je demokracija mnogo manj ustanova kakor pa mišljenje. To se pravi, da imamo opravka z imanentnim človeškim odnosom do sveta in do bližnjika. Ne pa s konkretno ustanovo. To, kar je danes v krizi, pa je družbena ustanova. Imenuje se demokracija, po svoji vsebini pa kaže približno tole lice: politično — parlament, splošna volilna pravica, svoboda govorjene in tiskane besede, svoboda vesti; gospodarsko — individualističen princip pridobivanja brez omejitve, na podlagi privatne lastnine. Na to ustanovo se nanaša nazor, da je v krizi. In tu je tudi mogoč odgovor, zakaj.

Demokracija naj bi kot ustanova pomenila za človeštvo eno največjih dobrin, namreč svobodo. Omogočala naj bi najširšim plastem aktivno sodelovanje pri urejanju življenja na zemlji. Vendar ji njen sestav to dejansko zabranjuje. Njeni bistveni komponenti — politični demokratizem in gospodarski individualizem — se ne dopolnjujeta, pač pa se naravnost izključujeta. To jasno izpričuje čas dozorelega kapitalizma. Povojna doba je bila ognjena peč za evropsko demokracijo in je razkrila njen najhujši minus, namreč njeno popolno enostranost. Namestu, da bi v smislu demokratičnega mišljenja programatično prodorno zajela vse človeško žitje, se je dezinteresirala na gospodarski resničnosti. Ta resničnost je postala usodna za ustanovo.

Po vojni je kapitalizem v Evropi dozorel. Razmah industrijalizacije in z njo z roko v roki idoča racionalizacije je ustvaril gospodarski absolutizem. Z izpopolnitvijo proizvodnih sredstev je postopoma rasla odvisnost delovnih sil od posedujočih slojev. Delovno ljudstvo je s tem ipso facto prestalo biti svobodno soodločujoča plast družbe. Čim si zavisen od diktata tistega, ki ti reže kruh, ne moreš usodno soodločati o ničemer. Tako je kapital praktično odrinil te sloje od kakršnegakoli sodela pri vzpostavitvi potrebam ustrežajočih odnosov v družbi. Politična demokracija je postala mrtev seznam pravic, njena svoboda pa statična. Oziroma še več. Mentaliteta posedujočih je zajela tudi njo. Potem nezdravega absolutizma posameznikov in strank jo je izrabila sebi v korist, da je prenehala biti braniteljica člo-

veških pravic, pač pa je postala le braniteljica posesti. Tako je duh kapitalističnega sistema zajel vse sloje, kjerkoli je prihajal v poštev odnos delodajalca in delovne moči. Slednjič je politična demokracija pri naraščajoči napetosti v dolnjih plasteh logično kapitulirala pred dejanskim tvorcem družbenega reda.

Tako se zdi, da gre doba evropske demokracije kot ustanove počasi h kraju. Celo kriki o njeni krizi so vsak dan redkejši. Položaj se je do temeljev izpremenil. Vendar se ne da trditi, da se je Evropa odrekla demokratskemu principu. Ta je in bo nedvomno ostal dragocena posest evropskega mislečega človeka. Ali treba je poprej ustvariti pogoje zanj, ker brez njih bo ostal le vroča, donkišotska sanja.

Danes so se vsi napor, ki streme po preureditvi sveta strnili v dva nasprotujoča si tabora. Eden poskuša za vsako ceno vzdržati stari red, to se pravi gospodarski individualizem z njegovo latentno težnjo po posesti in oblasti, drugi stremi in ustvarja možnosti, ki bi naj sprostile najširše množice pritiska od zgoraj in jih duhovno in materialno svobodno preobrazile v resnične nosilce družbenega razvoja. V boju med tema dvema taboroma vene ustanova evropske demokracije. Ne usiha pa demokratsko mišljenje. To mišljenje stremi po svobodi človeštva in postaja samo po sebi notranja last tistih slojev, ki so resnično odvisni. Tako se preobraža v moralno oporo in gonilno energijo pokretov, ki se preko zbirke neživih političnih pravic bore in grade zdrave temeljev za ustvaritev nove, vse življenje na zemlji zajemajoče družbene ustanove.

Ferdo Kozak.

Kritika

Slovenska sodobna lirika. Uvod napisal Rajko Ložar. Pesmi izbral in uredil Anton Vodnik. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1955. Strani LII/242.

Knjiga s podobnim namenom — podati podobo slovenskega pesništva od „moderne“ dalje, to je od Ketteja pa do današnjih dni — nam je bila že zdavnaj potrebna. Šele z moderno je postala naša literarna produkcija nekak kontinuum in se je razrasla tudi v širino tako, da še ni bilo nikoli med Slovenci z literaturo zaposlenih toliko in tako raznovrstnih piscev kakor v prvih tridesetih letih našega stoletja. V tem tako poživljenem in pisanem snovanju je pregled dosti težji kakor kdajkoli poprej. In pregled, ki ni samo zgodovinski, marveč neposreden in živ, lahko poda čitajočemu občinstvu dobra antologija. Pričujoča knjiga vsebuje poleg izbora iz pesniškega materiala tudi dokaj obsežno, doslej menda edino literarno zgodovinsko razpravo o našem pesništvu v razdobju, ki ga antologija obsega. Tako bi bila po svoji zasnovi lahko važna in dobra orijentacija v malem labirintu naše moderne in najnovejše književnosti. Kaj predstavlja knjiga po svoji izvedbi? Koliko možnosti izpolnjuje?

I.

Zgodovinski uvod, ki ga je napisal Rajko Ložar, je zgrajen na nekem pojmu in pojmovanju lirične pesmi, ki se zdi avtorju uvoda nov. Po tem pojmovanju je lirična pesem „izraženo nastrojenje“ in sicer nastrojenje v „novem“, širšem smislu besede, kot „celotna svetovnonazorna situacija in bit človeka“. To razumevanje, ki v lirični pesmi vidi izraz celotne osebnosti